

TÌM HIỂU MỘT SỐ TIÊU CHUẨN ĐẶT RA ĐỐI VỚI THƯ VIỆN CÔNG CỘNG Ở NƯỚC NGOÀI VÀ MỘT SỐ Ý KIẾN ĐỀ XUẤT

TS Vũ Dương Thúy Nga

Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch

Tóm tắt: Điềm qua một số tiêu chuẩn đối với thư viện công cộng ở nước ngoài và nêu một số ý kiến đề xuất nhằm phát triển hoạt động thư viện, đặc biệt là thư viện công cộng ở Việt Nam.

Từ khóa: Thư viện; thư viện công cộng; tiêu chuẩn hóa.

Standards in foreign public libraries and recommendations for Vietnam

Summary: Reviews some standards for foreign public libraries and puts forward some ideas on developing library activities, especially those of public libraries in Vietnam.

Keywords: Library; public library; standardization.

Đặt vấn đề

Để hướng tới tiêu chuẩn hóa hoạt động thư viện, việc xây dựng các tiêu chuẩn cho từng loại hình thư viện sẽ có một ý nghĩa quan trọng. Từ những nghiên cứu bước đầu, chúng tôi xin giới thiệu một số tiêu chuẩn của nước ngoài đối với thư viện công cộng với mong muốn, các nhà xây dựng chính sách phát triển thư viện nói chung và thư viện công cộng nói riêng sẽ kế thừa được những tiêu chuẩn quốc tế để xây dựng các tiêu chuẩn đối với loại hình thư viện công cộng ở Việt Nam đảm bảo khả năng hội nhập và rút ngắn khoảng cách với quốc tế và khu vực.

1. Sự hình thành các tiêu chuẩn về thư viện công cộng trên thế giới

Các tiêu chuẩn đối với thư viện công cộng đã được Tiểu ban IFLA về Thư viện công cộng phát triển trong những năm 1955 - 1958. Năm 1966, Tiểu ban này đã thực hiện việc sửa đổi các chuẩn thư viện công cộng.

Một số tham luận trong các hội nghị của IFLA tại Copenhagen năm 1969 và tại Matxcova năm 1970 của Hansjorg Suberkrub, Jos Torfs, D.D. Haslam và Rudof Malek đã trình bày các tiêu chuẩn này liên quan tới:

- (1) kho sách;
- (2) đội ngũ cán bộ thư viện;
- (3) khả năng truy cập, nói cách khác là dịch vụ cung cấp tài liệu cho người dùng (tình

hình tại thư viện trung tâm và các chi nhánh, các thư viện lưu động, giờ mở cửa,...);

(4) các dịch vụ lý tưởng cho người dùng (miễn phí, phục vụ các nhu cầu đặc biệt cho người lớn và trẻ em, sử dụng các tài liệu nghe nhìn).

Vào năm 1973, IFLA đã lần đầu tiên xuất bản tài liệu chính thức mang tên “Tiêu chuẩn đối với thư viện công cộng”. Năm 1986, cuốn “Hướng dẫn dành cho thư viện công cộng” ra đời thay thế cho tài liệu tiêu chuẩn này.

Trong Tuyên ngôn của IFLA/UNESCO về thư viện công cộng, cơ chế tài chính và cơ chế pháp lý đảm bảo cho thư viện công cộng đã được xác định: “Thư viện công cộng thuộc quyền quản lý của các cơ quan quản lý quốc gia và địa phương. Chính phủ và chính quyền địa phương cần ủng hộ bằng các hoạt động luật pháp và tài chính đặc thù. Thư viện công cộng phải là một thành tố thiết yếu trong mọi chiến lược dài hạn về văn hóa, cung cấp thông tin, tri thức và giáo dục” [1].

Để phổ cập thư viện, IFLA nhấn mạnh tính công khai và sự quảng bá của hoạt động thư viện công cộng. Thực tế cho thấy các thư viện công cộng hoạt động trong một xã hội ngày càng phức tạp, một xã hội đòi hỏi mọi người phải đầu tư nhiều về thời gian và sự quan tâm. Do đó, điều quan trọng là các thư viện phải công khai hóa sự hiện hữu của mình cũng như các dịch vụ mà thư viện cung cấp. Sự công khai có thể từ các tác nghiệp rất đơn giản, các biển hiệu trong toà nhà,

Nghiên cứu - Trao đổi

các tờ rơi thông tin về thời gian làm việc và các dịch vụ thư viện tới những phương pháp phức tạp hơn như các chương trình marketing, việc sử dụng các website để quảng bá cho các dịch vụ và hoạt động của thư viện. Với sự ra đời của Tuyên ngôn về thư viện công cộng năm 1994, nhu cầu đối với một bản hướng dẫn đầy đủ và chi tiết cho phù hợp với tuyên ngôn này càng trở nên cấp thiết. Trước thực tế này, một nhóm quốc tế gồm các cán bộ thư viện công cộng quốc tế ra đời với nhiệm vụ soạn thảo bản hướng dẫn mới, dưới sự lãnh đạo của Philip Gill (Anh). Nhóm nghiên cứu nhận thấy với môi trường hoạt động ngày càng thay đổi nhanh chóng, một bản hướng dẫn mới cần phải có những tiêu chuẩn thực hành. Tuy nhiên, nhóm cũng nhận thấy các thư viện công cộng hoạt động trong những hoàn cảnh kinh tế xã hội rất khác nhau, do vậy, tiêu chí của nhóm là hướng dẫn phải phản ánh được nội dung đáp ứng nhu cầu của cộng đồng địa phương và hoạt động trong môi trường địa phương.

Bản hướng dẫn của UNESCO/IFLA đối với thư viện công cộng đã được xây dựng và ban hành cho thấy nỗ lực chung của một nhóm những người nhiệt huyết vì sự phát triển của thư viện công cộng trong việc quảng bá các hoạt động thư viện nhằm làm cho thư viện trở thành một dịch vụ hiệu quả cao trong cộng đồng. Mặc dù Tuyên ngôn về thư viện công cộng của UNESCO đã ra đời từ năm 1994 nhưng cộng đồng thư viện công cộng vẫn cần một bản hướng dẫn hoặc tiêu chuẩn đầy đủ và chi tiết hơn, có vai trò như là một công cụ trợ giúp và hướng dẫn đặc lực cho những cán bộ thư viện công cộng, các nhà giáo dục, các hiệp hội, chính phủ và cơ quan tổ chức cấp ngân sách hoạt động cho thư viện. Bản hướng dẫn này đã đưa ra nhiều hướng dẫn và tiêu chuẩn cụ thể hữu ích cho việc phát triển các dịch vụ thư viện công cộng tại các địa phương. Đặc biệt, bản hướng dẫn cung cấp những mục tiêu cụ thể mà các cán bộ thư viện cần hướng tới và có kế hoạch để đạt được những mục tiêu này ngay từ những giai đoạn đầu của quá trình công tác, có thể được sử dụng như là một công cụ để thuyết phục các chính trị gia và cơ quan quản lý nhà nước, các nhà hoạch định chính sách về những điều mà thư viện công cộng có thể làm cho cộng đồng, qua đó nêu bật tầm quan trọng của việc cung cấp ngân sách phù

hợp để thư viện có thể đạt được những mục tiêu đó. Bản hướng dẫn còn cung cấp những lời khuyên và chỉ dẫn về việc xây dựng các ưu tiên và chính sách cho các dịch vụ thư viện công cộng. Bản hướng dẫn có thể bao gồm các ví dụ về những dịch vụ thư viện công cộng được cung cấp tại các quốc gia khác. Cuối cùng, những khuyến nghị, tiêu chuẩn và hướng dẫn trong bản hướng dẫn này được hỗ trợ bởi IFLA và UNESCO, những tổ chức quốc tế quan trọng nhất trong lĩnh vực thư viện công cộng trên toàn thế giới. Và hơn hết, bản hướng dẫn sẽ giúp tiết kiệm rất nhiều thời gian và tiền bạc cho cán bộ thư viện cũng như các nhà làm luật bởi vì họ không cần phải mò mẫm từ đầu trong việc xác định và phát triển các dịch vụ thư viện.

Cán bộ thư viện tại nhiều nước đã và đang sử dụng bản hướng dẫn của UNESCO/IFLA tại thư viện của họ. Rashidah Begum tại thư viện bang Sarawak, Malaysia cho biết: “Thư viện công cộng là loại hình thư viện quan trọng nhất tại các nước đang phát triển vì mọi công dân trong khu vực đó đều có thể tiếp cận loại hình dịch vụ này. Bản hướng dẫn của UNESCO/IFLA cung cấp cho các nhà hoạch định chính sách và cán bộ thư viện một văn bản rất phong phú và công cụ mạnh mẽ để phát triển các thư viện công cộng tại nước mình”. Jadranka Slobodanac tại Thư viện Đại học kiêm Thư viện Quốc gia tại Zagreb, Croatia nhận định: “Việc dịch Bản hướng dẫn của IFLA/UNESCO sang tiếng Croatia đem đến một hướng phát triển mới cho hệ thống thư viện công cộng của Croatia, đặc biệt trong việc ghi nhận sứ mệnh cơ bản của thư viện cũng như cải thiện khuôn khổ pháp lý và tài chính cho hệ thống. Bản hướng dẫn hỗ trợ đặc lực trong việc giới thiệu những dịch vụ thư viện mới và tạo ra sự thay đổi trong việc quản lý và quảng bá các thư viện công cộng tại Croatia.”.

2. Bản hướng dẫn của IFLA đối với dịch vụ thư viện công cộng

Bản hướng dẫn của IFLA được công bố lần đầu năm 2001 tại Boston. Lần thứ hai, bản hướng dẫn này được công bố tại Đức vào năm 2010. Ban Thư viện Công cộng của IFLA đã hỗ trợ tài chính cho nhóm thư viện từ Canada và Anh xây dựng và triển khai một

Nghiên cứu - Trao đổi

dự án nhằm quảng bá bản hướng dẫn này ra toàn thế giới. Bản hướng dẫn này cung cấp những chỉ dẫn, thông tin và ví dụ cụ thể về cách thức xây dựng và phát triển các dịch vụ thư viện công cộng chú trọng vào các yếu tố:

- (1) Vai trò và nhiệm vụ của thư viện công cộng;
- (2) Khuôn khổ tài chính và luật pháp;
- (3) Đáp ứng nhu cầu của người dùng tin;
- (4) Phát triển vốn tài liệu;
- (5) Nguồn nhân lực;
- (6) Quản lý thư viện công cộng;
- (7) Quảng bá/tiếp thị thư viện công cộng.

Bản hướng dẫn cũng nêu ra một số khuyến nghị về một số vấn đề quan trọng như việc áp dụng công nghệ thông tin trong thư viện công cộng, tiếp cận bình đẳng tới các dịch vụ dành cho mọi người và đem dịch vụ thư viện công cộng đến với cộng đồng.

Để đảm bảo cho các thư viện công cộng có thể cung cấp được các dịch vụ có hiệu quả, IFLA đã rất chú trọng đến nguồn nhân lực thư viện, Tuyên ngôn của IFLA về thư viện công cộng đã nhấn mạnh: “Thư viện công cộng cần được tổ chức một cách hiệu quả và cần duy trì các tiêu chuẩn nghiệp vụ. Cán bộ thư viện phải là trung gian năng động giữa bạn đọc và nguồn lực thông tin. Đào tạo chuyên môn và đào tạo tiếp tục cho cán bộ thư viện là một phần không thể thiếu để có được các dịch vụ phù hợp”.

Trong hướng dẫn của IFLA về dịch vụ thư viện công cộng, thư viện công cộng được xác định là nơi cung cấp các dịch vụ hướng đến mọi thành viên trong cộng đồng - những người có những nhu cầu khác nhau và luôn thay đổi. Vì thế, để thực hiện tốt các nhiệm vụ của mình, cán bộ thư viện công cộng đòi hỏi phải có một loạt các kỹ năng và phẩm chất, bao gồm kỹ năng giao tiếp, nhận thức xã hội, kỹ năng làm việc nhóm, tố chất lãnh đạo và năng lực cạnh tranh liên quan đến thực tiễn và các chu trình làm việc của tổ chức. Các tố chất và kỹ năng cần có của cán bộ thư viện bao gồm:

- Khả năng trao đổi thông tin một cách chủ động với mọi người;

- Khả năng nắm bắt nhu cầu của người sử dụng;
- Khả năng hợp tác với từng cá nhân và với nhóm trong cộng đồng;
- Có kiến thức và hiểu biết về sự đa dạng văn hóa;
- Có kiến thức về các dạng thức của tài liệu thư viện và cách tiếp cận chúng;
- Nắm được và đồng thuận với các nguyên tắc của dịch vụ thư viện;
- Khả năng làm việc với mọi người để cùng có được các dịch vụ thư viện hiệu quả;
- Các kỹ năng tổ chức, với sự linh hoạt, năng động trong việc xác định và thực hiện các thay đổi;
- Trí tưởng tượng, tầm nhìn và tính cởi mở với các vấn đề mới, tình hình mới;
- Sẵn sàng thay đổi phương pháp làm việc để đáp ứng yêu cầu của tình hình;
- Kiến thức về công nghệ thông tin và truyền thông [2].

3. Tiêu chuẩn đối với thư viện công cộng ở một số nước phát triển

Tại Hoa Kỳ, với sự hình thành của các tài liệu nói về vai trò của thư viện công cộng trong việc xây dựng một xã hội phồn vinh, văn minh từ đầu thế kỷ XX, tiêu chuẩn đối với thư viện công cộng Hoa Kỳ đã được định dạng bắt đầu bằng những sắc lệnh hoặc dự luật, tiếp đến là các đạo luật về dịch vụ thư viện công cộng và cho đến thời điểm năm 2000 thì ít nhất 18 bang của Hoa Kỳ đã xây dựng và đưa tiêu chuẩn thư viện công cộng của mình lên mạng Internet [3]. Hội Thư viện Công cộng Hoa Kỳ đã tiên phong cho quá trình thiết lập tiêu chuẩn này.

Tiêu chuẩn đối với các thư viện công cộng cũng trở nên phổ biến ở khá nhiều nước khác. Ví dụ như ở Ôxtralia, với tiêu chuẩn dành cho thư viện công cộng được xây dựng riêng cho từng bang [4]. Tại Ôxtralia, tiêu chuẩn được xây dựng dưới dạng chính sách và hướng dẫn do Hội Thông tin và Thư viện Ôxtralia (ALIA) biên soạn, chia thành các lĩnh vực như:

- Quyền tự do truy cập thông tin;
- Thông tin với tư cách là hàng hóa;
- Thư viện dùng chung;

Nghiên cứu - Trao đổi

- Hướng dẫn về thư viện và quyền bí mật cá nhân;
- Dịch vụ thư viện công cộng;
- Hướng dẫn về dịch vụ thư viện tại nhà;
- Năng lực thông tin cho mọi người dân Ôxtralia;
- Tiêu chuẩn về năng lực thông tin.

Ví dụ, Bản hướng dẫn dành cho các thư viện công cộng bang Queensland, Ôxtralia được coi như một tài liệu hướng dẫn để các thư viện công cộng có thể hoạt động hiệu quả nhất, bao gồm các chủ đề, như: quản lý thư viện, bố trí nhân viên, giờ mở cửa, tòa nhà thư viện, thư viện lưu động, bổ sung tài liệu và thanh lý tài liệu, mượn liên thư viện, tài liệu địa chỉ, tài liệu tra cứu, dịch vụ chuyên biệt, công nghệ, biên mục, phối hợp giữa thư viện công cộng với thư viện trường phổ thông [5].

Một số nước phát triển khác cũng đã xây dựng được tiêu chuẩn đối với thư viện công cộng như: Tiêu chuẩn đối với dịch vụ thư viện công cộng tại Scotland (1995); Hướng dẫn về cung cấp dịch vụ cho người cao tuổi tại Canada (2000); Tiêu chuẩn dịch vụ thư viện công cộng Anh (2007), Tiêu chuẩn dành cho các thư viện công cộng New Zealand, v.v. Mục tiêu của tiêu chuẩn là đánh giá các hoạt động của thư viện, ví dụ: giờ mở cửa, truy cập internet, mục lục trực tuyến, số lượng tài liệu, lượng sử dụng tài liệu, mức độ hài lòng của bạn đọc.

Bên cạnh các tiêu chuẩn được đặt ra liên quan đến người làm công tác thư viện và các dịch vụ, một số nước cũng đặt ra những tiêu chuẩn đối với trụ sở thư viện. Trong “Hướng dẫn của Thư viện công cộng Ontario năm 1997” đã đưa ra một số quy định được Thư viện công cộng Ontario sử dụng để xác định yêu cầu về diện tích mặt sàn khi xây dựng thư viện.

- Diện tích trung bình trên đầu người: Cộng đồng dưới 100.000 dân, chuẩn phù hợp là 56m² (600 fit vuông)/1000 dân.

- Kích thước tòa nhà được xác định dựa trên các yếu tố chính:

(1) Diện tích kho tài liệu: Diện tích kho tài liệu có thể xác định được bằng việc sử dụng chuẩn trung bình của 110 cuốn sách/m² (10,8 fit vuông). Kích thước này cho phép các giá sách có chiều cao thấp hơn và lối đi giữa các giá

rộng hơn trong các kho đặc thù như kho sách thiếu nhi, kho tài liệu tham khảo với việc xếp giá bình thường và phân định lối đi ở kho sách khoa học rộng hơn.

Diện tích yêu cầu: 1m² (10,8 fit vuông) cho 110 cuốn sách.

(2) Diện tích dành cho bạn đọc: tiêu chuẩn chấp nhận được cho diện tích dành cho bạn đọc trong thư viện là diện tích dành cho 5 bạn đọc/1000 dân. Con số này cho phép có các chỗ ngồi đọc riêng trong khu người lớn và khu thiếu nhi cũng như các chỗ ngồi không chính thức, bàn tham khảo, chỗ sử dụng tài liệu nghe nhìn, điểm truy cập Internet công cộng.

Diện tích 2,8m² (30 fit vuông) cho mỗi chỗ ngồi của bạn đọc là tiêu chuẩn chấp nhận được.

(3) Diện tích dành cho cán bộ: một tiêu chuẩn mang tính đề xuất của thư viện được sử dụng để xác định số lượng nhân viên là 1 nhân viên/2000 dân. Diện tích làm việc dành cho cán bộ có thể được xác định là bằng việc sử dụng tổng diện tích làm việc cho mỗi cán bộ là 16,3m² (175 fit vuông). Con số này bao gồm cả chỗ ngồi làm việc, bàn phục vụ bạn đọc, khu vực cho mượn tài liệu, khu chờ, khu để đồ cá nhân, v.v.

Diện tích yêu cầu: 16,3m² (175 fit vuông)/cán bộ, ở mức 1 cán bộ/2000 dân.

(4) Phòng đa chức năng: mỗi thư viện nên bố trí một khu vực cho các phòng này dựa trên các dịch vụ cộng đồng và mục đích của các hoạt động.

(5) Khu vực chuyên dụng (không chuyên nhượng): khu vực này bao gồm phòng rửa tay, khu vực dành cho nhân viên vệ sinh, khu vực thang máy, khu vực để máy móc, thang bộ,... Nhu cầu của khu vực chuyên dụng này sẽ giảm nếu thư viện dùng chung phòng rửa tay, khu máy móc,... với cùng một đơn vị khác trong cùng một tòa nhà.

Diện tích yêu cầu: 20% của diện tích chuẩn (ví dụ: 20% của tổng diện tích các mục từ 1-5)

(6) Diện tích tổng thể tối thiểu: diện tích tổng thể tối thiểu cho một thư viện không nhỏ hơn 370m² (4000 fit vuông).

Ở các hệ thống thư viện có nhiều chi nhánh, thư viện chi nhánh phải có diện tích

Nghiên cứu - Trao đổi

sàn không dưới 230m² (2500 fit vuông) và cứ thêm 1000 bản tài liệu trên tổng số 3000 bản tài liệu ban đầu của thư viện, diện tích sẽ cần tăng thêm 14m² (150 fit vuông) [2].

4. Định hướng phát triển thư viện công cộng ở Việt Nam và một số ý kiến đề xuất

Chiến lược phát triển văn hoá đến năm 2020 của Chính phủ Việt Nam đã xác định “Đổi mới phương thức hoạt động phục vụ bạn đọc ở các thư viện theo hướng ứng dụng công nghệ thông tin nhằm tự động hoá, hiện đại hoá trong các khâu hoạt động của thư viện, tạo sự liên thông giữa các thư viện trong môi trường mạng nhằm khai thác vốn tài liệu phong phú, đa dạng ở các thư viện. Lấy nhiệm vụ phục vụ cho công cuộc công nghiệp hoá, hiện đại hoá đất nước làm mục tiêu lựa chọn sách, xây dựng vốn tài liệu thư viện để cung cấp kịp thời cho bạn đọc. Xây dựng phong trào đọc sách trong xã hội, góp phần xây dựng có hiệu quả thể hệ đọc tương lai”. Trong đó, đặt ra chỉ tiêu “Phấn đấu đạt 0,8 đến 01 bản sách/mỗi người dân trong thư viện công cộng, 50 - 70% số tài liệu quý hiếm trong thư viện cấp tỉnh được tin học hoá vào năm 2015 và năm 2020” [6]. Gần đây, trong Hội nghị Tổng kết 5 năm hoạt động thư viện công cộng được tổ chức tại Phú Yên năm 2010, sứ mệnh của thư viện công cộng được xác định là: “Thư viện công cộng Việt Nam có sứ mệnh giữ gìn và truyền bá tri thức, lịch sử và văn hóa của địa phương và dân tộc; cung cấp các dịch vụ thư viện - thông tin đa dạng và việc tiếp cận các nguồn lực thông tin trong và ngoài thư viện giúp cho việc học tập, giải trí và phát triển của

mọi người dân”. Để thực hiện được các chỉ tiêu nêu trên và các sứ mệnh đặt ra, việc xây dựng được các tiêu chuẩn và đảm bảo cho các thư viện công cộng có được sự đầu tư phát triển toàn diện về mọi mặt là một yêu cầu cấp thiết đặt ra.

Từ những nghiên cứu bước đầu về những tiêu chuẩn và hướng dẫn về dịch vụ thư viện công cộng ở nước ngoài, chúng tôi xin đưa ra một số kiến nghị sau:

(1) Cùng với việc hoàn thiện Dự thảo Luật thư viện, đã đến lúc Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch phải xây dựng được chiến lược phát triển sự nghiệp thư viện, cần phải xem xét và điều chỉnh lại quy hoạch phát triển thư viện trong đó có thư viện công cộng cho phù hợp với yêu cầu của thực tế hơn.

(2) Để phù hợp với xu thế phát triển của thế giới, các nhà hoạch định chính sách trước hết cần căn cứ vào thực tế hoạt động thư viện ở Việt Nam và nghiên cứu tham khảo các tiêu chuẩn, quy định hiện hành của IFLA và của các nước tiên tiến trên thế giới về thư viện nói chung và thư viện công cộng nói riêng.

(3) Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch cần nghiên cứu xây dựng tiêu chuẩn đối với thư viện công cộng các cấp để tạo điều kiện cho các thư viện công cộng có điều kiện phát triển.

Có như vậy, hoạt động thư viện ở Việt Nam mới đạt được phương châm mà ngành đã đề ra trong nhiều năm nay: chuẩn hóa và hội nhập.

Tài liệu tham khảo

1. Tuyên ngôn của IFLA/UNESCO về thư viện công cộng 1994 trong “Về công tác thư viện: Các văn bản pháp quy hiện hành về thư viện” (2008), Vụ Thư viện, Hà Nội.
2. IFLA (2010). Public Library Service Guidelines, Truy cập tại: <http://www.degruyter.com/viewbooktoc/product/43971>
3. Hennen, Jr. T. (2006), Forward to Basics: Public Library Minimum Standards, Targets, and Benchmarks of Excellence, March, Florida Library Association.
4. ALIA (2009), Standards, guidelines and benchmarks for public library services in Australia and overseas: a guide

to resources, Truy cập ngày 1/12/2013 tại: <http://www.alia.org.au/governance/committees/public.libraries/standards.html>

5. Queensland Library Association (2008). Queensland public library standards and guidelines. Truy cập ngày 28/5/2012 tại <http://www.slq.qld.gov.au/info/publib/policy/guidelines>.

6. Quyết định số 581/QĐ-TTg ngày 06 tháng 05 năm 2009 của Thủ tướng Chính phủ về việc phê duyệt Chiến lược phát triển văn hoá đến năm 2020.

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 08-4-2014; Ngày phản biện đánh giá: 10-7-2014; Ngày chấp nhận đăng: 05-9-2014).